

MÔI TRƯỜNG VĂN HOÁ HƯƠNG NHẬN TỔ THỨC ĐẨY SỰ PHÁT TRIỂN CỦA CỘNG ĐỒNG

LÊ NGỌC THẮNG

1. Sự phát triển của một cộng đồng tộc người (ethnic) hay của một quốc gia (nation) theo quan niệm hiện nay của chúng ta là sự phát triển không phải bằng "mọi giá" mà phát triển trong sự "hoà nhập" chứ không "hoà tan" vào nền văn minh thế giới. Đó là tính dân tộc và hiện đại phải hài hoà với nhau trong phát triển. Nói cách khác chúng ta xây dựng một quốc gia Việt Nam có công nghiệp hiện đại, khoa học kỹ thuật tiên tiến nhưng vẫn đậm đà bản sắc Việt Nam giàu "cá tính văn hoá" Việt Nam.

Trên địa bàn người Hmông ở huyện Bắc Hà tỉnh Lào Cai khi nói đến chiến lược phát triển lâu dài cũng như kế hoạch phát triển trước mắt phải xem yếu tố văn hoá Hmông là một trong những nền tảng để xây dựng nội dung phát triển. Tuy nhiên vấn đề ở đây không phải hoàn toàn dựa trên địa bàn hành chính cấp huyện (Bắc Hà) mà lấy đối tượng tộc người (Hmông) trong mối tương quan với địa bàn đó trong chiến lược và kế hoạch phát triển. Người Hmông Bắc Hà trong phát triển phải là nội dung bao hàm các giá trị kinh tế, khoa học kỹ thuật... phát triển dựa trên bản sắc văn hoá Hmông. Nếu phát triển bằng mọi giá (như đã nêu trên) thì có thể đẩy nhanh nhịp độ và tốc độ phát triển, song không thể làm mất đi các giá trị văn hoá Hmông - một sự phát triển sẽ đơn điệu một kết quả phát triển do nền văn minh công nghiệp "cào bằng".

2. Tại sao môi trường văn hoá Hmông lại là nhân tố của sự phát triển của cộng đồng Hmông? Như trên vừa nói, văn hoá Hmông là cơ sở cho sự phát triển nhưng đó là những cơ sở nào và muốn xử lý các giá trị văn hoá Hmông trong bối cảnh hiện đại hoá, công nghiệp hoá đất nước thì phải tiến hành những biện pháp gì?

2.1. Quy luật của sự phát triển mọi sự vật dựa trên sự kế thừa các giá trị được lựa chọn trong lịch sử. Việc lựa chọn giá trị nào của quá khứ để phù hợp với định hướng và nhân quan của chủ nhân, chủ thể của nhu cầu. Sự phát triển của một địa phương, tộc người hay của một quốc gia phải từ sự nhìn nhận đánh giá thực trạng và quá khứ với những giá trị (kinh tế, văn hoá, xã hội...) được lựa chọn để kế thừa và phát huy hoặc là cơ sở cho những giải pháp "du nhập cái mới" (văn hoá, khoa học kỹ thuật, công nghệ, quản lý...) nhằm đáp ứng nhu cầu phát triển của các chủ thể.

Có thể hình dung quy luật kế thừa và định hướng các giá trị văn hoá tộc người trong phát triển theo sơ đồ sau:

+ Thời kỳ trước phát triển		+ Thời kỳ phát triển
(1)	(2)	(3)
- Các yếu tố văn hoá truyền thống	- Các giá trị văn hoá truyền thống là "tinh hoa được lựa chọn, xử lý kế thừa, phát huy trong thời kỳ phát triển.	- Các yếu tố văn hoá quốc gia và quốc tế hiện đại - Các yếu tố văn hoá truyền thống được xử lý phát huy vào thời kỳ phát triển (có thể là của một hoặc nhóm tộc người thuộc vùng hay quốc gia

2.2. Khi nói đến vấn đề phát triển và văn hoá đặc biệt phải chú trọng tính đến chủ thể các giá trị văn hoá Hmông đó là con người như chúng ta đã từng khẳng định con người là chủ thể, nguyên nhân, động lực và mục tiêu của sự phát triển.

Cộng đồng Hmông là thiết chế văn hoá - xã hội là sự tập hợp các đơn vị xã hội làng bản và hệ thống các gia đình lớn và gia đình hạt nhân (Nuclear Family). Tiến trình lịch sử tộc người và nhận thức, ứng xử của con người trong môi trường tự nhiên và xã hội đã sáng tạo và định hình các giá trị văn hoá Hmông, tạo nên cá tính văn hoá hay còn gọi là bản sắc văn hoá của cộng đồng.

Nói đến vấn đề phát triển kinh tế xã hội, văn hoá của người Hmông huyện Bắc Hà (Lao Cai) chúng ta không thể không đặt ra những câu hỏi lớn và nhỏ. Có thể ví dụ:

- Họ là ai ?
- Trình độ tư duy về khoa học, kỹ thuật hiện nay ?
- Ưu thế và hạn chế của tập tục, nếp sống trước nhu cầu phát triển theo nhịp sống hiện đại?
- Những gì là tinh hoa văn hoá, văn hoá của cộng đồng Hmông Bắc Hà?
- Làm gì và làm như thế nào để có giải đáp phù hợp góp phần thúc đẩy của cộng đồng Hmông khu vực này phát triển ?

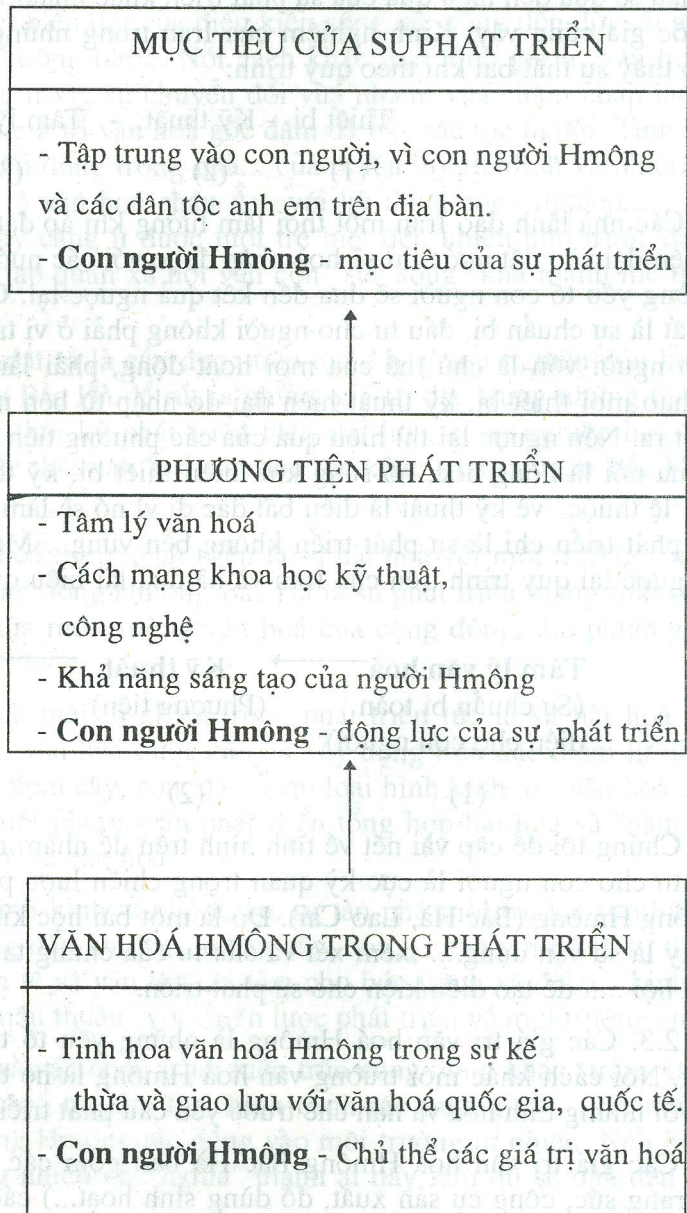
...

Con người Hmông (các thế hệ hiện nay) phản ánh những mức độ khác ở từng gia đình, cá nhân những tư duy nếp nghĩ, nếp làm ăn cổ truyền và những sự thích ứng mới với thời cuộc. Do thiếu đào tạo có quy hoạch và hệ thống, do hoàn cảnh kinh tế còn không ít khó khăn, do đầu tư cơ sở hạ tầng và những điều kiện xã hội khác nhau của nhà nước còn hạn chế nên ở mỗi con người Hmông Bắc Hà hiện nay còn nhiều hạn chế, chắp vá trong cách nghĩ, cách làm ăn và chưa thể đáp ứng được nhu cầu hiện đại hoá trong phát triển của địa phương và quốc gia.

Chính vì lẽ đó không ai khác là con người Hmông quyết định sự phát triển của cộng đồng và quyết định sự "tồn vong" của tinh hoa văn hoá dân tộc mình, duy trì bản sắc văn hoá của mình trong một xã hội công nghiệp phát triển trong tương lai. Do vậy

việc đánh giá toàn diện" trình độ văn hoá tộc người" là một công việc cần thiết và có ý nghĩa trong chiến lược phát triển. Các vấn đề nhận thức, tâm lý, nếp sống ,... cần được tiếp cận thông qua sự biểu hiện của các giá trị văn hoá vật chất, tinh thần (phi tập thể), tập quán xã hội và sẽ là cơ sở quan trọng cho việc xác lập các luận cứ, kế hoạch phát triển của cộng đồng Hmông trên địa bàn huyện Bắc Hà.

Con người Hmông vừa phản ánh các giá trị văn hoá cổ truyền và hiện đại của cộng đồng, song đồng thời họ cũng phản ánh khả năng "chuyển tải" các "phương tiện" phát triển trong tương lai như: khoa học kỹ thuật và công nghệ, khả năng sáng tạo... có thể hình dung theo sơ đồ dưới đây.

Khi nói đến phát triển của các quốc gia nhiều người thường chú ý các yếu tố hay phương diện của sự phát triển như sau:

- Tâm lý văn hoá
- Kỹ thuật
- Thiết bị

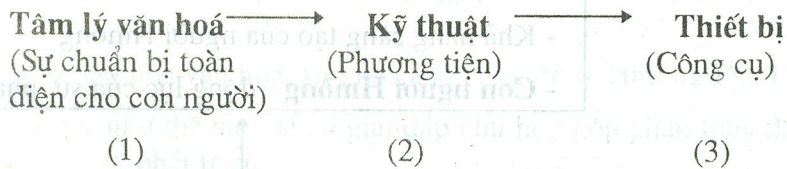
Tuy nhiên không có ai phủ nhận các yếu tố trong phát triển song vấn đề chính lại là quy trình áp dụng các "phương tiện" phát triển đó vào từng quốc gia.

Kinh nghiệm một số nước trên thế giới cho thấy sự vận dụng các quy trình trên khác nhau sẽ đưa đến hiệu quả của sự phát triển khác nhau. Đối với từng tộc người trong một quốc gia cũng vậy. Kinh nghiệm của Iran trong những năm sáu mươi của thế kỷ này cho thấy sự thất bại khi theo quy trình:

Thiết bị - Kỹ thuật - Tâm lý văn hoá

(1) (2) (3)

Các nhà lãnh đạo Iran một thời lầm tưởng khi áp đặt đầu tư thiết bị hiện đại, kỹ thuật hiện đại vào đất nước thì sẽ hoà nhập được với các nước phát triển của thế giới mà coi thường yếu tố con người sẽ đưa đến kết quả ngược lại. Cái gọi là "Tâm lý văn hoá" thực chất là sự chuẩn bị, đầu tư cho người không phải ở vị trí thứ (3) mà là thứ nhất (1). Bởi con người vốn là chủ thể của mọi hoạt động, phải làm chủ một cách sâu sắc và thành thạo mọi thiết bị, kỹ thuật hiện đại do nhập từ bên ngoài vào hay từ trong nước sản xuất ra. Nếu ngược lại thì hiệu quả của các phương tiện thiết bị - kỹ thuật sẽ rất hạn chế, chưa nói là hỏng hóc, bổ sung khi thiếu thiết bị, kỹ thuật đồng bộ sửa chữa thay thế. Sự "lệ thuộc" về kỹ thuật là điều bất đắc dĩ vì nó sẽ làm chậm nhịp độ phát triển, và nếu có phát triển chỉ là sự phát triển không bền vững... Mô hình phát triển của Trung Quốc ngược lại quy trình trên của Iran và đã đưa lại hiệu quả phát triển với gia tốc lớn về sau:

Chúng tôi đề cập vài nét về tình hình trên để nhấn mạnh yếu tố con người và đầu tư cho con người là cực kỳ quan trọng chiến lược phát triển. Khi vận dụng vào cộng đồng Hmông (Bắc Hà, Lào Cai). Đó là một bài học kinh nghiệm rất quý báu. Vấn đề ở đây là sự vận dụng... , xem xét và đầu tư của chúng ta như thế nào về kinh tế, văn hoá, xã hội để tạo điều kiện cho sự phát triển.

2.3. Các giá trị văn hoá Hmông là những yếu tố tạo nên môi trường văn hoá Hmông. Nói cách khác môi trường văn hoá Hmông là hệ thống các giá trị văn hoá tộc người với những tinh hoa và hạn chế trước yêu cầu phát triển của thời kỳ mới.

Các giá trị văn hoá Hmông Bắc Hà bao gồm các giá trị vật chất (nhà cửa, y phục, trang sức, công cụ sản xuất, đồ dùng sinh hoạt...) các giá trị tinh thần (tôn giáo, tín ngưỡng, dân ca, âm nhạc...) các giá trị xã hội (thiết chế tổ chức cộng đồng: làng, bản, dòng họ, gia đình, hôn nhân, ma chay, lễ hội...).

Sau hoà bình lập lại (1954) đến nay, đồng bào Hmông Bắc Hà theo Đảng tổ chức lại cuộc sống xây dựng và bảo vệ Tổ quốc. Trong bối cảnh của cuộc sống mới mấy chục năm qua, các thể hệ đồng bào Hmông ở đây đã có nhiều tiến bộ trong sản xuất làm ăn, trong chính sách cán bộ - nhiều đồng chí hiện là cán bộ lãnh đạo cao cấp của Quốc hội (Cư Hoà Vân), tỉnh uỷ, uỷ ban, huyện uỷ và các xã. Đây là trường hợp khá hiếm so với đồng bào Hmông ở địa phương khác... Bên cạnh đó nhìn chung hiện nay đời sống của đa số đồng bào Hmông còn gặp nhiều khó khăn, số hộ thiếu ăn trong các xã còn khá phổ biến. Nhiều năm qua dân số tăng nhanh, đất đai canh tác bạc màu do xói mòn, rừng cạn kiệt. trừ hai thị xã Lao Cai và Cam Đường, Bắc Hà cùng với Mường Khương là hai huyện có diện tích rừng tự nhiên thấp nhất tỉnh 7.632 ha (Bắc Hà); 4.154 ha (Mường Khương)... trong khi đó huyện cao nhất là Văn Bàn 66.562 ha ⁽¹⁾ ... Tình hình đó chỉ là một trong ví dụ cho thấy sự biến đổi của điều kiện sống tác động đến đời sống văn hoá tộc người Hmông Bắc Hà không nhỏ... Nói cách khác tình hình giá trị văn hoá truyền thống Hmông Bắc Hà đang trong sự chuyển đổi vừa nhanh vừa chậm chạp làm mất đi hoặc "biến tướng" đi nhiều giá trị văn hoá gốc đậm đà bản sắc tộc người. Tình hình nhà cửa, lối ăn mặc, ăn uống, đồ dùng trong nhà... của nhiều hộ gia đình và nhiều cá nhân đã có sự giao lưu với yếu tố văn hoá châu Âu, với kỹ thuật công nghiệp..... Nhiều lễ hội, làn điệu dân ca,... ngày càng ít được tuổi trẻ biết đến nhiều như trước đây... Tuy nhiên bên cạnh đó một số tập quán xã hội vẫn còn "sức sống" khá mạnh mẽ trong hôn nhân, cưới xin, ma chay...

Những vấn đề trên đặt ra là cần được tiếp tục đẩy mạnh nghiên cứu hoàn thiện các vấn đề văn hoá Hmông Bắc Hà để rút ra những giá trị đặc trưng những tinh hoa để bảo tồn và phát huy trong thời kỳ phát triển hiện đại hoá, công nghiệp hoá đất nước trong sự hài hoà với các sắc thái văn hoá các dân tộc khác trong huyện Bắc Hà (Kinh, Phù La, Dao...).

3. Môi trường văn hoá trong phát triển là sự hài hoà với môi trường sinh thái tự nhiên. Sự phát triển của cộng đồng Hmông Bắc Hà là sự phát triển mang tính bền vững, lâu dài trong sự hài hoà giữa môi trường văn hoá của cộng đồng, địa phương với môi trường sinh thái tự nhiên.

Một môi trường sinh thái tự nhiên trong phát triển tức là sự hài hoà giữa các phương án kinh tế - xã hội, văn hoá được căn cứ xây dựng trên đặc điểm tự nhiên (đất đai, khí hậu, thủy văn, đặc điểm cây, con, đặc điểm loại hình kinh tế - văn hoá của cộng đồng tộc người...). Đó là một phương án phát triển tổng hợp hài hoà và "nâng đỡ" lẫn nhau của các yếu tố tự nhiên và văn hoá .

Hiện nay do tình hình kinh tế khó khăn, sự tàn phá môi trường tự nhiên (rừng, đất đai...) đã làm ảnh hưởng đến khí hậu, giống cây, con,.. cùng với nó là sự thiếu định hướng quy hoạch giữa kinh tế và văn hoá đã làm cho bức tranh văn hoá - kinh tế vùng Hmông Bắc Hà có nhiều "mâu thuẫn" với chiến lược phát triển về môi trường sinh thái.

Loại hình nhà cửa và các công trình kiến trúc công cộng khác (trạm xá, trường học..) loại hình trang phục cổ truyền, loại hình canh tác nương rẫy ... là những hoạt động văn hoá của cộng đồng Hmông tác động vào môi trường tự nhiên. Nếu hoạt động đó "vô thức" mang tính "tự nhiên chủ nghĩa" mạnh ai nấy làm thì sẽ dẫn đến nguy cơ

⁽¹⁾ Số liệu 1993. Theo Sở Nông nghiệp tỉnh Lao Cai.

tàn phá tự nhiên, phá vỡ môi trường sinh thái về tài nguyên rừng và đất đai, về khí hậu, thủy văn... Và chính con người ở vùng cao này đã phải gánh chịu hậu quả do chính mình gây nên về độ bạc màu của đất (năng suất cây trồng thấp), lũ lụt, khí hậu thiếu ôn hoà, cạn kiệt nguồn nước, thiếu gỗ làm nhà, thiếu củ đun... Và nếu hoạt động trên có định hướng, có nhận thức sâu sắc về một chỉnh thể thống nhất giữa môi trường văn hoá và môi trường tự nhiên thì hoạt động trên sẽ đưa lại những giá trị kinh tế, văn hoá xã hội tốt đẹp, tạo một nền tảng cơ bản cho sự phát triển lâu dài của cộng đồng Hmông và đồng bào các dân tộc trên địa bàn huyện Bắc Hà.

Tuy nhiên đó là vấn đề tổng thể cần được đầu tư nghiên cứu ở vùng cao Bắc Hà. Thiên nhiên Bắc Hà không như nhiều người lầm tưởng còn trù phú về rừng cây và đất đai, mà thực ra ngược lại... Diện tích rừng còn rất ít đã là nguyên nhân khá quan trọng chi phối sự phát triển kinh tế, văn hoá xã hội lâu dài của địa phương. Cộng đồng Hmông Bắc Hà dù có cần cù lao động và giàu trí thông minh song cũng rất cần được sự đầu tư chiến lược tạo nền tảng và cơ sở cho sự phát triển lâu dài không chỉ cho địa phương mà còn vì nó là tiên tiêu của quốc gia.

4. Dân trí - "điểm huyệt" quan trọng của môi trường văn hoá trong phát triển của cộng đồng Hmông huyện Bắc Hà.

Môi trường văn hoá Hmông là một thực trạng bao gồm các giá trị văn hoá cổ truyền và hiện đại. Chủ thể của các giá trị văn hoá cổ truyền đó là con người thuộc cộng đồng Hmông. Trước nhu cầu phát triển của tộc người Hmông trong sự hoà nhập vào sự phát triển của địa phương (huyện Bắc Hà tỉnh Lào Cai) và quốc gia thì những chủ thể văn hoá ấy không thể không được trang bị những tri thức cần thiết, khoa học, khách quan trong việc ý thức về cái chung và cái riêng của bản sắc văn hoá tộc người trong bối cảnh văn hoá quốc gia. Không ai khác cộng đồng Hmông là chủ thể kế thừa và phát huy tinh hoa văn hoá của cộng đồng mình trong một xã hội công nghiệp phát triển.

Vì lẽ đó dân trí không chỉ cần thiết cho sự phát triển kinh tế - xã hội mà còn có ý nghĩa sâu xa trong việc nhận thức và xử lý đúng đắn mối quan hệ giữa văn hoá tộc người và văn hoá quốc gia, quốc tế. Thực tiễn cho thấy những công dân Hmông được đào tạo, có trình độ học vấn và trình độ nghề nghiệp nhất định đều có những nhận thức và hoạt động tốt, ý thức tốt về bản sắc văn hoá tộc người của mình và vị trí của văn hoá tộc người trong bối cảnh văn hoá quốc gia. Cũng trên thực tiễn ấy những cán bộ Hmông đều có những ý kiến xác đáng trong việc đề xuất giải pháp nghiên cứu, bảo tồn, phát huy các giá trị văn hoá Hmông trong phát triển.

Do vậy, muốn có một môi trường văn hoá tốt trong phát triển thì phải có kế hoạch nâng cao từng bước và toàn diện trình độ học vấn và nghệ thuật cho cộng đồng Hmông. Đây là nền tảng quan trọng vừa có ý nghĩa trước mắt vừa có ý nghĩa lâu dài trong quá trình phát triển của cộng đồng Hmông cùng với các tộc người khác ở huyện Bắc Hà và tỉnh Lào Cai. Mô hình các nước phát triển trong khu vực như Singapore, Malaysia, Nhật Bản, Trung Quốc... đều cho thấy mật độ dân trí rất cao. Mặc dù họ có một xã hội công nghiệp hiện đại rất phát triển nhưng những bản sắc văn hoá dân tộc vẫn được bảo tồn, hài hoà ở những mức độ và phong cách khác nhau ở từng quốc gia. Có thể nói đó là điều khẳng định cần được nghiên cứu, đầu tư tìm ra giải pháp phù hợp cho sự phát triển của cộng đồng một tộc người (Hmông) trong sự hài hoà với các tộc người khác trên một địa bàn cụ thể cấp huyện vùng cao (huyện Bắc Hà).

Sự phát triển kinh tế, văn hoá của một tộc người trong khung cảnh của một địa phương vừa có những nét cá biệt vừa có những thông số chung. Tính cá biệt hay thông số chung đó là "biểu đồ" linh hoạt tùy điều kiện thực tiễn về tình hình dân tộc, dân cư và điều kiện tự nhiên, xã hội, kinh tế của từng địa phương. Song với người Hmông huyện Bắc Hà tỉnh Lào Cai thì tính tộc người, văn hoá tộc người (thuộc dạng cá biệt) khá đậm nét và có phần chi phối các lĩnh vực khác trong chiến lược phát triển chung của huyện vùng cao Bắc Hà. Nói cách khác nếu giải quyết được vấn đề kinh tế, văn hoá của người Hmông thì có thể nói giải quyết được cơ bản tình hình của huyện Bắc Hà.

Kinh tế và văn hoá, tự nhiên và văn hoá là hai cặp phạm trù cơ bản tương tác lẫn nhau có mối quan hệ hữu cơ, biện chứng trong tiến trình vận hành phát triển của các tộc người. Môi trường văn hoá hàm nghĩa và những nội dung trên đây là những yếu tố quan trọng đối với cộng đồng Hmông trong phát triển trên một địa bàn cụ thể huyện vùng cao Bắc Hà tỉnh Lào Cai.

Môi trường văn hoá với cốt lõi của nó là các giá trị văn hoá tộc người phản ánh tư duy, tình cảm, tâm lý của cộng đồng Hmông - con người Hmông trong quá khứ, hiện tại và tương lai... là một chủ thể quan trọng chi phối các mối quan hệ môi trường tự nhiên, với kế hoạch tổng thể chiến lược phát triển của địa phương. Với huyện Bắc Hà người Hmông chiếm tỷ lệ 64,5% thì đó là một vấn đề tất yếu của sự phát triển nằm trong nội dung cơ bản không chỉ có tâm địa phương, tộc người mà còn có ý nghĩa quốc gia.

CÙNG BẠN ĐỌC

Vào Trung tuần Tháng 11 năm 1998, Viện Dân tộc học thuộc Trung tâm Khoa học Xã hội và Nhân văn Quốc gia, sẽ tổ chức **Lễ kỷ niệm 30 năm thành lập Viện**. Viện Dân tộc học xin thông báo để các đồng chí, các cơ quan đã từng công tác và quan hệ làm việc với Viện Dân tộc học được biết và trao đổi những thông tin cần thiết cho công tác chuẩn bị lễ kỷ niệm được tốt.

Mọi thông tin xin gửi về:

Ban tổ chức lễ kỷ niệm

VIỆN DÂN TỘC HỌC

27 Trần Xuân Soạn, Hà Nội